

УДК 658.6:332.14

Н.М. БЕЙДИК, молодший науковий співробітник Інституту свинарства
ім. О.В. Квасницького УААН

ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧИХ КЛАСТЕРІВ У РЕГІОНАЛЬНОМУ АСПЕКТІ

У статті визначено передумови та перспективи формування продовольчих кластерів у Полтавському регіоні за участю підприємств споживчої кооперації.

В статье определены предпосылки и перспективы формирования продовольственных кластеров в Полтавском регионе при участии предприятий потребительской кооперации.

In the article pre-conditions and prospects of forming of food clusters are certain in the Poltava region with participation of enterprises of consumer co-operation.

кластер, споживча кооперація, інтеграція, продовольча продукція, м'ясо-сальна продукція

Від вибору стратегії розвитку залежить майбутнє будь-якої економічної системи, в тому числі розвиток продовольчого комплексу. Правильність обраної стратегії дасть можливість оптимально поєднати інтереси всіх учасників виробництва. На цьому етапі розвитку споживчої кооперації, її структура і функції, а особливо сфера діяльності потребують значної трансформації та застосування підходів, визнаних світовою практикою. Одним з них є кластерний підхід, що довів на практиці свою ефективність при розвитку економіки в ринкових умовах.

В Україні питання кластеризації викликає дедалі більший інтерес. Вивчення цього питання знайшло своє відображення в працях С. Соколенка, М. Войнаренка, В. Чевганової, І. Брижань, В. Бакума та інших вчених.

Метою статті є визначення передумов та перспектив формування продовольчих кластерів (зокрема з виробництва м'ясної та м'ясо-сальної продукції) в Полтавському регіоні за участю підприємств споживчої кооперації.

Кластерне угруповання підприємств є особливим ринковим суб'єктом, тому обґрунтування ефективного функціонування кластера у сфері споживчої кооперації може здійснюватися з двох точок зору: кластера як суб'єкта ринкового середовища й окремого підприємства в його складі.

Єдиного визначення процесу кластеризації в Україні на сьогодні немає. Один з найбільш визнаних фахівців міжнародного рівня Майкл Портер поняття кластер визначає як об'єднання взаємозв'язаних і взаємодоповнюючих підприємств, організацій, установ і пов'язаних з ними за географічною та функціональною ознаками органів державного управління, наукових закладів, різних інфраструктурних складових, що працюють на певній території з певною метою [1, с. 57].

Аналіз, проведений вітчизняними вченими С. Соколенком, М. Войнаренком, В. Чевгановою, І. Брижань, дає підстави зробити висновок, що на вченні М. Портера базуються майже всі провідні дослідження проблем кластеризації в Україні. Зокрема М. Войнаренко, вивчаючи особливості кластерних моделей, наголошує, що кластери «...при вдалій концентрації виробництва, його спеціалізації, використанні сучасних досягнень комунікації, кооперації і співробітництва, допоможуть відкрити полюси зростання кожного конкретного регіону, забезпечуючи його виживання й перемогу в конкурентній боротьбі» [2, с. 30]. Його думку підтримують і продовжують В. Чевганова та І. Брижань [3, с. 35–41] які зазначають, що впровадження кластерів позитивно впливає на соціальні проблеми регіону, оскільки виникають вони в результаті поділу виробничих відносин [4, с. 44].

До найголовніших ознак регіонального кластера, на думку В. Бакума [5, с. 38], належать:

- добровільне об'єднання підприємств, установ, організацій регіону, однієї чи декількох галузей, розташованих на невеликій території, в технологічно-фінансову структуру;

- конкурентні переваги кластера у боротьбі за споживача;

- об'єднання виробництва продукції по всьому логістичному ланцюгу одним технологічним циклом;

- кооперація та взаємодоповнюваність високого рівня розвитку між учасниками кластера;

- висока конкурентоспроможність виробленої продукції.

Крім того, якщо розглядати кластер як ринковий суб'єкт, результативність його діяльності може оцінюватися такими показниками, як: прибутковість, сприйнятливість інновацій, фінансові потоки та ін. Входження підприємств споживчої кооперації до кластерного угруповання посилює зв'язки між окремими сферами її діяльності, надасть умови для розвитку її як цілісної системи й посилює конкурентні переваги на внутрішньому й зовнішньому ринках. Насамперед це здійснюватиметься за умов організаційно-економічного й техніко-технологічного сприяння кластером проведенню науково-технічної діяльності та використання її результатів у виробництві, а також створення інформаційної інфраструктури для поширення знань та інноваційних технологій серед учасників кластера.

Аналізуючи процес кластеризації, слід зазначити, що, незважаючи на труднощі, які в останні роки переживає Україна, він триває досить динамічно, навіть при тому, що відбувається за рамками Державного бюджету України. У той же час світова практика свідчить про те, що державна підтримка кластерних ініціатив, особливо на початковому етапі формування, дає швидку окупність та економічний ефект від державних вкладень. За підтримки влади та належного фінансового забезпечення розвиток кластерів в Україні відбуватиметься з новим прискоренням.

Розвиток кластеризації в галузі виробництва продовольства визначається особливостями аграрного сектора. Однією з таких особливостей є сезонний фактор. Якщо процес виробництва в промисловості призводить до зміни виду та форми предмета праці, то в аграрному виробництві прямо залежить від впливу кліматичних і ряду інших умов. Отриманий у результаті сільськогосподарської діяльності продукт не є заключним етапом технологічного процесу виробництва продовольчої продукції.

Відмінності в масштабах діяльності, розміщенні, організації й технології виробництва сільськогосподарської продукції від ідентичних процесів в інших галузях виробництва (зокрема промисловості) є стимулом для пошуку найоптимальнішої форми інтеграції сільськогосподарських виробників із заготівельними, переробними, торговельними, наковими та іншими підприємствами.

Не останню роль у розвитку продовольчої сфери займає інноваційність розвитку її галузей, що включає впровадження енерго-ресурсозберігаючої техніки і технології, активізацію інтелектуальних ресурсів, а також впровадження нових форм поєднання ринкових механізмів та державного регулювання економіки. Усі вищенаведені фактори можуть бути оптимально використані в умовах кластеризації виробництва продовольства.

Виходячи з вищевикладеного, можна визначити концептуальні положення використання кластерного підходу у сфері виробництва продовольчої (зокрема м'ясо-сальної) продукції:

- Ефективне функціонування кластера потребує інноваційного підходу. Кластер є інтегрованою формою взаємодії підприємств з виробництва, заготівлі, переробки, збуту та під наглядом та з використанням дорадчих послуг підприємств та установ науково-дослідної сфери, основним завданням якої повинно бути створення інновацій та впровадження їх в практику. Саме впровадження інновацій дасть можливість забезпечити динамічно ефективний розвиток підприємств кластера, а

також їх конкурентоспроможність як на регіональному, державному, так і на світовому ринках.

– До складу кластерного угруповання повинні обов'язково належати заготівельні та збутові підприємства споживчої кооперації як посередники між виробниками сільськогосподарської сировини та її споживачами, що забезпечують ефективну діяльність компаній-переробників продукції.

– Головною метою формування продовольчого кластера є створення на основі науково-обґрунтованих та реалізованих технологічних рішень умов для переозброєння виробництва та залучення інвестицій.

– Основною складовою регіонального продовольчого кластера мають бути підприємства, які забезпечують експорт продукції за межі регіону. Найчастіше – це переробні підприємства, які забезпечують економічний успіх та стійку конкурентну позицію всього кластерного угруповання.

– Ефективне функціонування кластера обумовлюється станом бізнес-клімату. Бізнес-клімат є сукупністю зовнішніх факторів (система державного регулювання, соціальні умови, технології, людські ресурси та ін.), які дають можливість реалізувати внутрішню конкурентоспроможність підприємств кластера.

– Забезпечення в довгостроковій перспективі стійкості та розвитку кластерного угруповання потребує підтримки його діяльності з боку місцевих органів влади шляхом використання механізмів державного регулювання або безпосередньої участі у складі кластера.

Кластерні дослідження, які раніше були проведені на Полтавщині [6], підтверджують перспективність формування галузевих кластерів у таких напрямках:

– агропромислові та продовольчі кластери – в районних центрах зі сприятливою екологічною ситуацією, налагодженими каналами збуту продукції, розвинутим фермерством. Найбільш перспективними мають бути кластери м'ясного та молокопереробного напря-

мів, консервної (овочі, фрукти), зернової, олійної продукції;

– цукровий та кондитерський кластери;

– будівельні кластери на основі існуючої місцевої сировинної бази, збереженої виробничої інфраструктури та кадрів;

– транспортного машинобудування та ін.

Аналіз галузей продовольчої сфери Полтавської області дав можливість встановити, що задіяні в ній виробництва тісно пов'язані між собою і спрямовані на отримання позитивного ефекту від спільної діяльності. У регіоні існують реальні передумови для створення кластерів у сфері виробництва м'ясної та м'ясо-сальної сировини, а саме:

1. Висока територіальна концентрація взаємопов'язаних підприємств.

2. Наявність статистичної інформації щодо діяльності підприємств регіону.

3. Присутність в області спільних, допоміжних і обслуговуючих галузей.

4. Наявний споживчий попит, професійні кадри та умови для розвитку матеріально-технічної бази.

5. Технології виробництва продукції, конкурентоспроможної на внутрішньому та зовнішньому ринках.

7. Зацікавленість місцевих владних структур.

8. Наявність наукових установ, здатних проводити науково-консультаційне забезпечення діяльності кластерного угруповання.

Головною особливістю сільського господарства Полтавщини є сприятливі природно-кліматичні та економічні умови для ведення майже всіх видів аграрного виробництва. Область має високий науковий та кадровий потенціал, який забезпечують науково-дослідні та навчальні заклади, а саме: Інститут свинарства ім. О.В. Квасницького УААН, Полтавська державна аграрна академія, Полтавський інститут АПВ ім. М.І. Вавілова УААН. В області діє розгалужена мережа заготівельних, переробних, торговельних підприємств різних форм власності, які мають достатній рівень розвитку, визнання в Україні та за її межами, та можуть

відігравати роль основних ланок м'ясо-сального кластера регіону.

Суб'єктами ринкових відносин в процесі постачання м'ясних та м'ясо-сальних виробів від виробника до споживача є підприємства-виробники м'ясної продукції, заготівельні, м'ясопереробні, торгові підприємства та підприємства громадського харчування.

У цілому в Полтавському регіоні виробництвом тваринницької продукції займаються 461 підприємство, з них виробництвом сировини для м'ясо-сальної продукції – 278. Заготівельна галузь представлена 9 худобозабійними пунктами споживчої кооперації та відділами заготівлі при м'ясопереробних підприємствах, основною функцією яких є заготівля м'ясної та м'ясо-сальної продукції та її реалізація. Щодо діяльності м'ясопереробних підприємств, у регіоні вони представлені як великими м'ясокомбінатами, так і підприємствами невеликої потужності. М'ясопереробні підприємства реалізують свою продукцію через оптові та роздрібні торговельні організації, продовольчі ринки та підприємства громадського харчування. За останні роки м'ясопереробні підприєм-

ства розширили канали реалізації готової продукції за рахунок власної торгової мережі. При цьому з'явилася тенденція зростання обсягів реалізації через власні магазини при скороченні поставок у роздрібну мережу.

Підприємства з переробки продукції тваринництва останнім часом опинились у складній ситуації. Виробничі потужності постійно недовантажені і використовуються в середньому на 70% (табл. 1). Недосконалий ціновий механізм і рівень закупівельних цін на м'ясну сировину не спонукають сільськогосподарські підприємства до збільшення обсягів вирощування м'яса та збуту продукції на сировинному ринку. Вони, навіпаки, роблять недоцільним збільшення поголів'я тварин, чим зменшують можливість м'ясопереробних підприємств щодо збільшення завантаження виробничих потужностей. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що потенціал усіх видів підприємств з постачання м'ясних та м'ясо-сальних виробів від виробника до споживача використовується недостатньо. Має місце тенденція зменшення відсотка використання виробничих потужностей деяких

Таблиця 1

Використання потужностей м'ясокомбінатів Полтавської області (2006–2008 рр.)

№ з/п	Підприємства	Річна потужн. перероб м'яса, т	Перероблено			2008 р. до 2006 р. ±	Використання потужності підприємства, %	
			2006 р., т	2007 р., т	2008 р., т		2006	2008
			1	КП «Полтавський м'ясокомбінат»	46000		4179	4582
2	ВАТ «Кременчукм'ясо»	15000	12235	13333	9130	-3105	81,6	60,9
3	ВАТ «Лубенський м'ясокомбінат»	20000	2499	732	–	-2499	12,5	–
4	ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат»	10000	10700	10868	11863	1163	107,0	118,6
5	ТОВ «Миргородм'ясопром»	3000	3602	5497	2775	-827	120,0	92,5
6	ЗАТ «Гадяцький м'ясокомбінат»	2000	386	307	10	-376	19,3	0,5
7	ВАТ «Пирятинський м'ясокомбінат»	3000	4443	6462	4115	-328	148,1	137,2
8	Інші переробні підприємства		2492	2075	2065	-427	–	–
	Усього	99000	40536	43856	32654	-7882		

підприємств, що негативно впливає на загальний економічний розвиток регіону. Ми вважаємо, що головною причиною такого стану є несистематизованість процесів управління виробництвом у всіх ланках – від вирощування сировини, її переробки до реалізації м'ясної та м'ясо-сальної продукції. Створення кластерів дасть можливість повною мірою покращити теперішній стан регіону щодо забезпеченості цими видами продукції. Отже, в м'ясному підкомплексі Полтавської області, як показали наші дослідження, є сировинний, виробничий та науковий потенціал для формування кластерного угруповання.

Розглядаючи участь підприємств споживчої кооперації у формуванні кластерної структури з виробництва м'ясної та м'ясо-сальної продукції, слід зазначити, що їх розвиток у складі угруповання буде забезпечуватися за рахунок досягнення кластером таких результатів:

- впровадження системи спільного з іншими організаціями-учасниками фінансування та підтримки розробок інноваційних проектів, що суттєво підвищить конкурентоспроможність кластера;

- використання результатів науково-дослідних робіт, проведених організаціями-учасниками;

- підтримка реалізації інноваційних проектів шляхом встановлення загальних умов та правил добору інноваційних проектів;

- максимальне використання науково-технічного та інноваційного потенціалу для підвищення ефективності виробництва та виходу на ринок високоякісної продукції;

- забезпечення підприємств-учасників кластера необхідною науково-технічною, технологічною, правовою, фінансовою тощо інформацією.

Слід зазначити, що в основі формування кластерів лежить принцип посилення конкурентоспроможності в економіці, який створюється існуючою конкуренцією у галузі та процесом взаємодії між галузями. На практиці це відображається так: одна галузь позитивно чи негативно впливає на інші і (або)

проштовхує їх вперед, або тягне за собою. Отже, взаємообмін та співпраця є найважливішими елементами створення кластерних угруповань.

Кластеризація впродовж останнього часу стає дійовим інструментом підвищення конкурентоспроможності як окремих підприємств, регіонів, так і держави в цілому.

Дослідження галузей продовольчої сфери Полтавського регіону дало можливість встановити, що задіяні в ній виробництва тісно пов'язані між собою і спрямовані на отримання синергетичного ефекту від спільної діяльності.

Створення кластерів з виробництва м'ясної та м'ясо-сальної продукції сприятиме розвитку всього національного господарства, дасть змогу підвищити якість вироблюваної продукції та знизити кількість імпортованої сировини.

Список використаної літератури

1. Портер М. Конкуренція / М. Портер. – М.: Вільямс ІД, 2006. – 680 с.
2. Войнаренко М. Кластери як плюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. Войнаренко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 27–30.
3. Чевганова В. Кластери та їх економічне значення / В. Чевганова, І. Брижань // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 35–41.
4. Рибчинська Л. Концептуальні підходи до формування кластерів на Хмельниччині / Л. Рибчинська // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 44–46.
5. Бакум В.В. Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону / В.В. Бакум // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 38–44.
6. Соколенко С.І. Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону / С.І. Соколенко // Матеріали Круглого столу «Формування та розвиток регіональних кластерів як один із інструментів підвищення конкурентоспроможності регіону», м. Полтава, Упр. агропром. розв. Полт. обл., 11.07.2008.

Надійшло до редакції 8.11.2009